

Antwoorden bij Hoofdstuk 9 Tijd van wereldoorlogen

Oriëntatie op het tijdvak

Opdracht 1

abc

1 Het voeren van twee wereldoorlogen.	'De Tijd van de wereldoorlogen dankt haar naam aan de Eerste (1914-1918) en de Tweede Wereldoorlog (1939-1945) – oorlogen waarin naar schatting zestig miljoen doden vielen.'
2 De crisis van het wereldkapitalisme.	'De economische omstandigheden waren door de oorlog gewijzigd, wat in Duitsland tot een ernstige economische crisis leidde (1919-1924) en na 1929 tot een crisis op wereldschaal, met als gevolg veel werkloosheid en armoede.'
3 Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.	'Adolf Hitler maakte van Duitsland een totalitaire staat, waarin zelfs de kunst een verlengstuk van de politiek moest zijn.'
4 De rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie.	'Wie zich niet aan deze voorschriften wilde onderwerpen, kreeg het lastig, zoals Käthe Kollwitz.' Bron 1 en bron 2
5 Verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.	'Daarna vlogen tientallen Duitse en Italiaanse bommenwerpers af en aan, en legden een bommentapijt over de stad.'
6 Racisme en discriminatie leiden tot genocide, in het bijzonder op de joden.	'Hitler-Duitsland werd een racistische staat waarin het leven van groepen die niet tot het Aarische ras behoorden, ondraaglijk werd.' Bron 3
7 De Duitse bezetting van Nederland.	'In de jaren daarna zouden meer steden volgen, waaronder Rotterdam.' Bron 4
8 Vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme.	Bron 64

Opdracht 2

ab

Kenmerkend aspect	1900	1910	1920	1930	1940	1950
1		-----			-----	
2			-----	-----		
3			-----			-----
5		-----			-----	
6					-----	
7					-----	

9.1 De Eerste Wereldoorlog

Opdracht 1

- a Het verenigde Duitsland had in 1880 twintig procent meer inwoners dan Frankrijk en zou dus een groter leger op de been kunnen brengen.
- b
- 1 De Duitse staalproductie groeide van 28% naar 47%, terwijl die van Frankrijk daalde van 16% naar 12%.
  - 2 De Duitse defensie-uitgaven groeiden van 17% naar 30%, terwijl die van Frankrijk daalden van 26% naar 16%.
- Op beide terreinen was Duitsland in 1914 dus de meerdere van Frankrijk.

- c Groot-Brittannië was in 1880 een grote staalproducent en leverde 51% van de totale productie van de vijf landen. Maar in 1914 was hun aandeel nog maar 21% procent, terwijl dat van Duitsland gestegen was naar 47%. Duitsland was dus in 1907 op economische gebied een grote concurrent voor Groot-Brittannië.
- d In Oostenrijk-Hongarije woonde 15% van de bevolking, de staalproductie lag op 7% en de uitgaven voor het leger op 10%. Vergeleken met Duitsland was Oostenrijk-Hongarije niet zo belangrijk.

Opdracht 2

- a Bij een wapenwedloop willen landen een groter leger en betere wapens hebben dan de andere landen. Breidt een land zijn militaire capaciteit uit, dan willen de andere landen niet achterblijven. Landen jagen elkaar hierin op, alsof het om een wedstrijd gaat.
- b In die tijd kon je Groot-Brittannië alleen vanaf zee aanvallen. Een grote Duitse vloot betekende voor Groot-Brittannië mogelijk een gevaar. Bovendien was de Duitse vloot een bedreiging voor de vaarroutes naar de Britse kolonies.
- c Doordat de Duitsers hun vloot gingen uitbreiden en moderniseren, voelden de Britten zich gedwongen om dat ook voor hun eigen vloot te doen.

Opdracht 3

- a Na 1893, omdat in dat jaar Frankrijk en Rusland gingen samenwerken. Als Duitsland met het ene land in oorlog zou komen, dan zou het te maken krijgen met twee vijanden, aan twee verschillende grenzen. Duitsland zou dan een oorlog moeten voeren op twee fronten tegelijk. Met het Von-Schlieffenplan wilde Duitsland dit voorkomen.
- b Een bedoeld gevolg. Om Frankrijk via de noordgrens binnen te kunnen vallen, moest het Duitse leger door België trekken. Dit kon niet anders dan door België aan te vallen. België was neutraal en had helemaal niets met de opgelopen spanning tussen de mogendheden te maken.
- c De tegenstand van de Belgische en Franse legers was groter dan de Duitsers hadden ingeschat. Hierdoor was de strijd aan het westfront niet beëindigd op het moment dat het Russische leger zich aan het oostfront meldde. Hierdoor moesten Duitse troepen al eerder van het westen naar het oosten worden overgeheveld dan volgens het Von-Schlieffenplan de bedoeling was.

Opdracht 4

- a
  - 1 Mitrailleur
  - 2 Giftgas
  - 3 Vlammenwerper
  - 4 Tank
  - 5 Onderzeeboot
  - 6 Het vliegtuig als bommenwerper.
- b De mitrailleur . Dit wapen werd vanaf het begin tot het einde van de oorlog ingezet, het kon onder alle omstandigheden gebruikt worden en de kans om door het gebruik dodelijke slachtoffers te maken was erg groot. Voor de andere genoemde nieuwe wapens gingen deze omstandigheden niet of nauwelijks op.

Opdracht 5

- a Territoriale afspraken:
  - Duitsland moest in het westen, noorden en oosten delen van zijn grondgebied afstaan aan buurlanden: Elzas-Lotharingen aan Frankrijk, Eupen en Malmédy aan België, Noord-Sleeswijk aan Denemarken, West-Pruisen, Posen en Opper-Silezië aan Polen, Memelland aan Litouwen, Danzig werd een vrijstad en het Saarland kwam onder internationaal toezicht
  - Duitsland moest al zijn kolonies afstaan.
- Militaire afspraken:
  - De Duitse oorlogsvloot moest worden afgestaan aan Groot-Brittannië.
  - Duitsland moest zijn luchtmacht opheffen.
  - Duitsland moest het landleger terugbrengen tot 100.000 soldaten.
  - In het gebied ten westen van de Rijn moesten alle kazernes en wapendepots worden gesloten.
- Financiële afspraken:
  - Duitsland moest de overwinnaars 132 miljard goudmarken betalen als compensatie voor de oorlogsschade.

- b De Duitsers waren het er niet mee eens dat alleen Duitsland schuld had aan de oorlog. In het Verdrag van Versailles werden alleen Duitsland en zijn bondgenoten verantwoordelijk gehouden voor de oorlog en de oorlogsschade. In de ogen van de Duitsers hadden ook Frankrijk, Groot-Brittannië en Rusland schuld aan het doen oplopen van de internationale spanningen. Zij vonden dat de overwinnaars er doelbewust op uit waren om Duitsland te kleineren en te ruïneren. De Fransen waren tevreden met het resultaat: hun doel – wraak nemen op Duitsland – was goed gelukt.

Opdracht 6

- a In de geschiedenis was er niet eerder een instelling geweest met bevoegdheden die het niveau van de nationale staten oversteeg.
- b Een tijger zonder tanden ziet er wel gevaarlijk uit, maar kan niet bijten. De Volkenbond kon alleen met woorden dreigen, maar had geen middelen om iets af te dwingen.
- c De Volkenbond was een idee van de Amerikaanse president Wilson, maar de Verenigde Staten wilden er geen lid van worden.
- d Dit is een voorbeeld van continuïteit. De weigering van het Amerikaanse Congres om toe te treden tot de Volkenbond was een keuze voor het herstel van het isolationisme. De Amerikanen keerden zich na de Eerste Wereldoorlog weer af van buitenlandse aangelegenheden en richtten zich weer alleen op hun eigen land.

Opdracht 7

- a
- 1 Rusland
  - 2 isolationisme
  - 3 Sarajevo
  - 4 Versailles
  - 5 Compiègne
- b
- 1 Italië en Duitsland behoorden beiden tot de Driebond.
  - 2 Militarisme, nationalisme en imperialisme zijn oorzaken van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.
  - 3 De tank, vlammenwerpers en gifgas waren nieuwe wapens die in de Eerste Wereldoorlog op grote schaal op het slagveld werden ingezet.
  - 4 Verdun, Nieuwpoort en Passendale lagen vier jaar lang in de frontlinie, waar soldaten in de loopgraven elkaar voortdurend beschoten en bestookten.
  - 5 Elzas-Lotharingen, West-Pruisen en Noord-Sleeswijk zijn drie gebieden die Duitsland in 1919 moest afstaan.
- c
- 1 Rusland hoorde bij de Geallieerden.
  - 2 Isolationisme was het uitgangspunt van de Amerikaanse buitenlandse politiek.
  - 3 In Sarajevo vond de moordaanslag plaats die leidde tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.
  - 4 In Versailles werd een vredesverdrag ondertekend.
  - 5 In Compiègne werd op 11 november 1918 de wapenstilstand getekend.

9.2 De economische wereldcrisis

Opdracht 1

Vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog was de Britse economie de motor van de wereldeconomie. De Amerikaanse economie was opgebouwd met geld dat was geleend van de Britten. In de oorlog hadden de Britten zelf veel geld nodig voor hun legers. Toen ze daarvoor niet genoeg hadden, moesten ze geld lenen van de Amerikanen.

Opdracht 2

- a
- 1 Protectionisme
  - 2 Overproductie in de landbouw
  - 3 Ongelijke inkomens
  - 4 Speculatie met aandelen
  - 5 Geen toezicht van de overheid op de banken.
- b Liberalisme staat voor een zo groot mogelijke vrijheid voor het individu. De genoemde punten 2 tot en met 5 zijn het gevolg van een liberale economie. In een liberale economie moeten ondernemers zelf kunnen bepalen wat ze doen en op welke manier; boeren kunnen dus

verbouwen wat ze zelf willen. Wie succes heeft, heeft een goed inkomen; dit leidt tot grote inkomensverschillen. De rol van de overheid is zo klein mogelijk; er mag dus volop worden gespeculeerd met aandelen en er is geen of weinig toezicht op de banken. Protectionisme is wel een ingreep van de overheid, maar kan passen bij een liberale economie.

Opdracht 3

- a Auto's en andere luxe spullen werden op afbetaling of met geleend geld gekocht. Toen de economie terugliep, kwamen de mensen die schulden hadden het eerst in de problemen. Als ze minder inkomen kregen of als ze hun baan kwijtraakten, konden ze hun financiële verplichtingen niet meer nakomen. In het ergste geval konden ze uit hun huis worden gezet.
- b
  - 1 Amerikanen die een auto bezaten, waren mobiel. Als er ergens geen werk (meer) was, konden ze naar een gebied reizen waar wel werk was.
  - 2 Amerikanen die uit hun huis waren gezet, konden tenminste nog in hun auto 'wonen'.

Opdracht 4

- a Omdat de crisis grote sociale gevolgen had voor vrijwel iedereen in Amerika. Volgens Roosevelt kon in deze periode in Amerika de economie niet worden overgelaten aan het liberalisme. De overheid moest ingrijpen in de economie om de crisis te boven te komen en de koopkracht van mensen weer op peil te brengen.
- b President Roosevelt wilde de bevolking laten zien hoe zwaar de crisis voor veel mensen was en wat de gevolgen voor mensen persoonlijk waren. Dan zouden ze eerder begrip hebben voor zijn economische hervormingen en het ingrijpen van de overheid. Om verdere ellende te voorkomen, moest de overheid wel ingrijpen, zei Roosevelt.

Opdracht 5

- a In deze jaren produceerde en verdiende Amerika veel; het bruto nationaal product was hoog en de werkloosheid laag.
- b De dreiging van een nieuwe oorlog zorgde voor veel extra werkgelegenheid in Amerika.

Opdracht 6

- a De economie werd hervormd; binnen de bestaande economie werden andere accenten gelegd (er werden geen nieuwe kaarten aan het spel toegevoegd!).
- b *Relief*: hulp aan werklozen door werkverschaffingsprojecten
Recovery: herstel van de economie en verbetering van de Amerikaanse samenleving. Projecten zoals het bouwen van stuwdammen in rivieren voor elektriciteit en het aanleggen van bossen om bodemerrosie tegen te gaan, leverden werkgelegenheid op en waren goed voor de samenleving.
Reform: hervorming van het economisch stelsel en op sociaal terrein, zoals het verbeteren van de positie van vakbonden en het instellen van maximumwerktijden en minimumlonen.

Opdracht 7

- a Met 'the red man' wordt een socialist of communist bedoeld. 'The White House' verwijst naar het Witte Huis, de ambtswoning van de Amerikaanse president. De tegenstanders wilden Roosevelt dus als een socialist of communist afschilderen die de kapitalistische Amerikaanse samenleving 'stiekem' zou veranderen.
- b Eigen antwoord. Bijvoorbeeld: Het is niet terecht, want Roosevelt liet het kapitalistische karakter van de Amerikaanse economie intact.

Opdracht 8

- a kopen op afbetaling – beurskrach – vermindering van koopkracht – faillissement van bedrijven – werkloosheid
- b Vermindering van koopkracht, faillissement van bedrijven, werkloosheid. Als consumenten geen geld te besteden hebben, kunnen bedrijven geen producten verkopen en gaan ze failliet. Hierdoor worden nog meer mensen werkloos. Ook deze werklozen hebben geen geld te besteden, waardoor weer andere bedrijven ook niets kunnen verkopen en eveneens failliet gaan, enzovoort: het ene faillissement leidt tot het volgende.
- c Met de New Deal werden banen gecreëerd. Mensen die werken, hebben meer geld te besteden. De koopkracht van de voormalig werklozen steeg, zodat bedrijven weer meer producten verkochten en dus weer meer werknemers nodig hadden. Ook de koopkracht van deze groep voormalig werklozen nam toe. Zo werd de vicieuze cirkel doorbroken.

9.3 De Sovjet-Unie

Opdracht 1

Bron 27 is meer betrouwbaar dan bron 26, omdat:

- 1 bron 27 op hetzelfde tijdstip als de gebeurtenis is geschreven, terwijl bron 26 jaren na de gebeurtenis is geschreven
- 2 Gorki een schrijver is die omwille van het verhaal de gebeurtenissen kan hebben overdreven, terwijl de generaal op een meer zakelijke manier zijn vrouw informeert over wat hij meemaakt
- 3 in bron 26 een gebeurtenis wordt beschreven waarvan inmiddels bekend was hoe belangrijk die voor de geschiedenis van Rusland was geweest, terwijl in bron 27 bij de schrijver dat besef ontbrak.

Opdracht 2

- a
  - 1 Beide gebeurtenissen spelen zich af in Sint Petersburg/Petrograd in de winter als er hongersnood in de stad is.
  - 2 De problemen zijn in beide gevallen een gevolg van een voor Rusland niet goed verlopen(de) oorlog.
- b
  - 1 In 1905 was de oorlog al beëindigd. In 1917 zat Rusland nog midden in een oorlog.
  - 2 In 1905 had de tsaar nog de steun van de politie en het leger. In 1917 had hij nauwelijks nog macht en vertrouwen van de bevolking.
  - 2 In 1905 beëindigden Kozakken de demonstratie met geweld. In 1917 weigerden de Kozakken dit.

Opdracht 3

Nee, want de machtsovername door de bolsjewieken was tot in de details voorbereid en gepland (dus: niet spontaan), en de machtsovername speelde zich af in Petrograd en daarbij was slechts een handjevol bolsjewieken betrokken (dus: niet massaal).

Opdracht 4

- a Marx was een voorstander van het gemeenschappelijk bezit van de productiemiddelen en zo zou de grond in handen van de gemeenschap komen.
- b De boeren gingen ervan uit dat de grond niet langer in handen zou zijn van de adellijke grootgrondbezitters, maar dat ze de grond zelf in handen zouden krijgen. De boeren schakelden de adellijke klasse van grootgrondbezitters uit en verdeelden de grond onderling.
- c Het gevolg was dat de boeren weigerden de grond intensief te bewerken, waardoor de oogsten tegenvielen en er hongersnood kwam.
- d Door met de invoering van de NEP elementen van het kapitalisme opnieuw in te voeren. Boeren mochten voortaan een groot deel van de oogst zelf houden en verkopen.
- e Stalin maakte een einde aan de NEP en maakte alle grond weer gemeenschappelijk bezit.

Opdracht 5

- a
  - 1 Past bij Lenin en Stalin: De Kerk is tegen veranderingen en werkt mee om de bestaande maatschappelijke verhoudingen in stand te houden. Zij speelt onder één hoedje met de tsaar.
  - 2 Past bij Lenin en Stalin: Zowel mannen als vrouwen moeten zich volledig inzetten voor de opbouw van de communistische heilstaat, waar in de toekomst iedereen gelijk zal zijn.
  - 3 Past bij Lenin en Stalin: De communistische leer is toekomstgericht, namelijk op het realiseren van de communistische heilstaat. De modelburger voor die staat moet worden gevormd, en dat lukt met jongeren beter dan met volwassenen.
  - 4 Past niet bij Lenin en Stalin: Alleen de mening van de partij telt, er is geen ruimte voor andere geluiden.
  - 5 Past niet bij Lenin en Stalin: Tijdens de dictatuur van het proletariaat is alles ondergeschikt aan het groepsbelang, namelijk het vormen van een communistische heilstaat. Iedereen moet daarvoor offers brengen, dus moet iedereen hard doorwerken en tevreden zijn.
- b Bij bewering 2.

Opdracht 6

- a
  - 1 'Velen van hen deden het bereidwillig en met een grenzeloos enthousiasme.'
  - 2 'Het is een fascinerende geschiedenis.'

- b 1 'Er was geen voorraadbasis, er waren geen spoorwegen.'
- 2 '... waren er toch 50 scholen, 3 universiteiten, 8 theaters, 17 bibliotheken, 22 clubs, 18 ziekenhuizen en een groot park.'
- c De meest logische economische reden is de nabijheid van grote steenkool- en ijzerertsvoorraden.
- d Magnitogorsk ligt achter het Oeralgebergte. Bij een aanval uit het kapitalistische westen lag deze industriestad veilig achter de bergen en was de kans op vernietiging klein.
- e Stalin wilde mensen als Scott gebruiken voor propaganda. Een Amerikaan die positief was over de industrialisatie van de Sovjet-Unie en het enthousiasme van de arbeiders, zou door de buitenwereld eerder worden geloofd dan een Sovjet-arbeider. Deze strategie had succes: Scott schreef een positief boek over de Sovjet-Unie voor westerse lezers.
- f Beeldbron 24 en bron 31.

Opdracht 7

Deze stelling is juist, omdat tijdens alle drie de regeringen:

- 1 er geen vrijheid van pers was
- 2 politieke partijen zich niet mochten organiseren of openlijk voor hun opvattingen uitkomen
- 3 er een erg actieve geheime politie was
- 4 politieke tegenstanders werden verbannen naar straf- en werkkampen.

9.4 Fascisme en nationaalsocialisme

Opdracht 1

abc Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:

Ontwikkelingen die de Republiek van Weimar bedreigden		
Sociale ontwikkelingen: grote ontevredenheid door de opgelegde vredesbepalingen mensen voelen zich vernederd door de Geallieerden en verraden door de eigen leiders hang naar sterke leider	Economische ontwikkelingen: opgelegde herstelbetalingen bezetting van het Ruhrgebied door Frankrijk en België stakingen in het Ruhrgebied overheid drukt geld om lonen van stakers te kunnen blijven betalen hyperinflatie wereldwijde economische crisis grote werkloosheid	Politieke ontwikkelingen: veel regeringswisselingen opkomst van politieke stromingen met extreme ideeën, zoals nationaalsocialisme

Opdracht 2

- a Na het tellen van de stemmen had de NSDAP 288 van de 647 zetels (= 43,9%). Na het verbieden van de KPD vervielen de 81 zetels van de KPD. De zetelverdeling was toen: 288 van de 566 zetels (= 50,9%).
- b Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:
Eens, want Hitler heeft gehandeld volgens de Grondwet van de Republiek van Weimar. Het verbod op de KPD mocht volgens de politieke spelregels die toen van kracht waren.
Of: Oneens, want er was geen bewijs dat de KPD betrokken was bij de Rijksdagbrand en daarom had de KPD niet verboden mogen worden.

Opdracht 3

Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:

Bron 41 is geschikt, want op de foto brengen de rechters de Hitlergroet, waaruit blijkt dat er geen onafhankelijke rechtspraak meer is, dat de scheiding der machten is afgeschaft en dat Duitsland een totalitaire staat is geworden.

Bron 41 is niet geschikt, want de foto kan in scène zijn gezet en de houding van de rechters kan in werkelijkheid anders zijn dan de foto suggereert. Het is bovendien op grond van deze foto niet duidelijk of *alle* rechters zich zo met het naziregime identificeerden dat zij de Hitlergroet brachten en het is dus de vraag hoe representatief de groep rechters op bron 41 is voor alle rechters toentertijd in Duitsland.

Opdracht 4

- a De bronnen 24 en 31 kunnen worden gebruikt. Bron 24: Hitler liet zich ook graag portretteren in aanwezigheid van kinderen die hem een bloemenhulde brachten. Bron 31: Ook Hitler wilde de oude gevestigde orde aan de kant schuiven en ruimte scheppen voor een nieuwe.
- b Bron 31 is minder geschikt in die zin dat de nationaalsocialisten geen pleitbezorgers waren voor gelijkheid tussen mannen en vrouwen op de werkvloer. Mannen werkten buitenshuis en de vrouwen hielden zich vooral met huishoudelijk werk en de opvoeding van de kinderen bezig.
- c Het gotische lettertype was een verwijzing naar de Middeleeuwen, naar een periode toen het Duitse Rijk machtig was. Het gebruik van de gotische letter was dus een verwijzing naar de vroegere grandeur van Duitsland.

Opdracht 5

- a
  - 1 De nazi's waren nog maar korte tijd aan de macht en hun greep op de samenleving was nog niet allesoverheersend. Controle door de nazi's op de naleving van de voorstellen was bovendien erg lastig.
  - 2 Joden en niet-joden werkten vaak al lang samen. Veel niet-joodse Duitsers zullen de noodzaak niet hebben ingezien waarom ze, bijvoorbeeld, een voorschot van twee maanden salaris bij hun joodse baas moesten vragen. In plaats daarvan zullen ze blij zijn geweest dat ze werk hadden.
- b
  - 1 De nazi's waren al langer aan de macht en hun greep op de samenleving was intussen erg groot geworden. Controle op de naleving van deze wetten was ook eenvoudiger.
  - 2 Voor veel niet-joodse Duitsers waren de Neurenberger rassenwetten een 'ver-van-mijn-bedshow'; ze hadden er niets mee te maken, het had weinig effect op hun eigen leven.

Opdracht 6

Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:

Voor het Duitse volk moest voldoende ruimte zijn om zich optimaal te kunnen ontplooiën, vond Hitler. In Oost-Europa en de Sovjet-Unie woonden voornamelijk Slavische volkeren met omvangrijke joodse minderheden. Volgens Hitler waren die volken minderwaardig aan de Germaanse volkeren uit West- en Midden-Europa. Bovendien was in de Sovjet-Unie een communistisch regime aan de macht. Ook dit werd door de nationaalsocialisten verafschuwd. De gebiedsuitbreiding moest dus in het oosten plaatsvinden, ten koste van de Slavische volkeren. Zo konden, volgens de nazi's, drie doelen tegelijk worden gediend: meer *Lebensraum* voor het Duitse volk, onderwerping van minderwaardige rassen, en bestrijding van het communisme.

9.5 De Tweede Wereldoorlog

Opdracht 1

Italië koos in 1915 de kant van de Geallieerden omdat het gebiedsuitbreiding in het noorden en oosten was toegezegd. In 1919 werd maar een klein gebied aan Italië toegekend. Hierover waren de Italianen woedend en ze wilden alsnog verwerven wat hen beloofd was.

Duitsland werd in het vredesverdrag van Versailles enorm hard afgestraft: territoriale verliezen, een afgeslankt leger en een hoge herstelbetalingen. De nationale trots was gekrenkt en veel Duitsers wilden deze blamage ongedaan maken.

Opdracht 2

- a Met hun bouwwerken wilden Mussolini en Hitler ook de grootsheid van hun ambities tonen. De grandeur van de gebouwen stond symbool voor de grandeur van hun politieke plannen.

- b De aandacht voor monumentenzorg was een eerbetoon aan het roemrijke verleden, vooral aan het Romeinse Rijk. Met behulp van de opgegraven en/of gerestaureerde gebouwen wilde Mussolini laten zien hoe groots en belangrijk Rome in het verleden was geweest. Met de ultramoderne nieuwbouwprojecten keek hij naar de toekomst: Italië was op weg naar de fascistische heilstaat. Mussolini wilde de bevolking met deze gebouwen laten zien dat hij werkte aan een geheel nieuwe maatschappijorde.

Opdracht 3

a

	Bepalingen in het Verdrag van Versailles	Schending van deze bepaling
territoriaal	Elzas-Lotharingen gaat naar Frankrijk	mei 1940: inval in Frankrijk
	Eupen en Malmedy gaat naar België	mei 1940: inval in België
	Noord-Sleeswijk gaat naar Denemarken	apr. 1940: inval in Denemarken
	West-Pruisen gaat naar Polen	sept. 1939: inval in Polen
militair	Beroepsleger van max. 100.000 man	mrt. 1935: herinvoering van de dienstplicht
	Demilitarisering van het Rijnland	mrt. 1936: remilitarisering van het Rijnland
	Geen luchtmacht	feb. 1935: oprichting Luftwaffe
	Geen oorlogsvloot	jun. 1935: opbouw Kriegsmarine
financieel	Herstelbetaling van 132 miljard goudmark	1933: Hitler verklaart niet meer aan herstelbetaling te zullen voldoen.

- b Eerst schending van de financiële afspraak, daarna schending van de militaire afspraken en tot slot schending van de territoriale afspraken.
- c Later hebben politici beseft dat ze Hitler veel te lang zijn gang hebben laten gaan. Zij deden dit in de hoop dat Hitler zou inbinden als ze hem op onderdelen zijn zin gaven. Het toppunt van die toegeeflijke opstelling was de conferentie in München over de toekomst van Tsjecho-Slowakije. Deze gebeurtenis is later een trauma geworden: door hier de poot stijf te houden en Hitler tegengas te bieden, had misschien de Tweede Wereldoorlog kunnen worden voorkomen.

Opdracht 4

a Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:

- 1 Wie zijn de personen die op de vier stoelen zitten?
- 2 Wie is de persoon die in de deuropening staat?
- 3 Waarom stelt de persoon in de deuropening de vraag: What, no chair for me?
- 4 Waarom hangt er een kaart van Tsjecho-Slowakije aan de wand?
- 5 Waarom staat er een wereldbol tussen de zittende personen in?

b De regeringsleiders van de totalitaire staten dragen een (militair) uniform en de regeringsleiders van de democratische staten dragen een pak (met stropdas).

c Deze stelling is juist. Stalin beseftte maar al te goed dat Hitler zijn plannen voor gebiedsuitbreiding naar het oosten serieus meende. Omdat de Sovjet-Unie in augustus 1939 nog niet klaar was voor een militaire confrontatie met Duitsland, wilde Stalin tijd kopen. Dit kon door het met Hitler op een akkoordje te gooien.

Opdracht 5

a

	Wanneer?	Door wie?	Doel	Aantal slachtoffers
Rotterdam	14 mei 1940	Duitsland	De capitulatie van Nederland afdwingen	800
Nijmegen	22 feb. 1944	VS/Groot-Brittannië	De piloten dachten dat ze Kleef bombardeerden	880
Dresden	13/14 feb. 1944	Groot-Brittannië	Het moreel van de Duitse bevolking ondermijnen	30.000
Nagasaki	9 aug. 1945	VS	De capitulatie van Japan afdwingen	39.000

b Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:

Voor de bombardementen op Rotterdam en Nagasaki zijn militair-strategische argumenten aan te voeren. De bombardementen werden door een ultimatum voorafgegaan. Deze

bombardementen werden door de legerleidingen van respectievelijk Duitsland en de Verenigde Staten wel noodzakelijk geacht. Ik vind het bombardement op Rotterdam onrechtmatig en onrechtvaardig, omdat Duitsland zonder reden het neutrale Nederland aanviel. Amerika bombardeerde Nagasaki nadat Japan in 1941 een Amerikaanse legerbasis had aangevallen en om de oorlog in Azië snel te beëindigen. Dat vind ik wel onrechtvaardig voor de onschuldige burgers van de stad. En ik vind het gebruik van een atoombom niet goed.

Het bombardement op Nijmegen was het gevolg van een vergissing, waardoor de bevolking niet was voorbereid. Dat was dus niet noodzakelijk en onrechtvaardig. Misschien was dit bombardement niet onrechtmatig, omdat de Amerikaanse en Britse legerleidingen eigenlijk de Duitse stad Kleef wilden aanvallen.

Het doel van het bombardement op Dresden was zo veel mogelijk burgerslachtoffers te maken, door een 'tapijt' van zware bommen te leggen. Het is niet bekend hoe de oorlog zou zijn verlopen als Dresden niet was gebombardeerd. Het is dus lastig te zeggen of dit bombardement wel of niet noodzakelijk was. De Britten en Amerikanen vonden van wel, om de communistische Sovjet-Unie niet te ver westwaarts te laten komen. Wij vinden die redenen onrechtmatig en onrechtvaardig.

- c Eigen antwoord. Bijvoorbeeld: Dresden, omdat dit bombardement buitensporig hevig was en eigenlijk meer bedoeld was om de Sovjet-Unie te dwarsbomen. Of: Rotterdam, omdat dit een aanval op een neutraal land was. Of: Nagasaki, omdat hier een atoombom werd gebruikt. Of: Nijmegen, omdat de piloten hier een fout maakten.

Opdracht 6

- a Eigen antwoord. Bijvoorbeeld:

		A		
	D		E	
C		F		H
	B		G	
		I		

Een andere ranking van de clusters ADE en BGI kan ook.

- b Op deze drie terreinen zaten Duitsland, Italië en Japan volledig op dezelfde golflengte en hadden ze afspraken gemaakt om elkaar bij conflicten bij te staan. Deze drie uitspraken bleven geen loze woorden; er werd alles in het werk gesteld om dit gedachtegoed in praktijk te brengen.
- c Met de inhoud van deze drie uitspraken waren de regeringsleiders van de drie landen het eerder oneens dan eens.

Opdracht 7

- a Oost-Europa: In Oost-Europa begon de Tweede Wereldoorlog met de Duitse inval in Polen in september 1939. Na de opdeling van Polen duurde het bijna twee jaar voordat Duitsland de Sovjet-Unie binnenviel. Op Russisch grondgebied werd jarenlang een verbitterde strijd geleverd. Sommige steden werden bijna drie jaar lang onophoudelijk belegerd. Vanaf het najaar van 1944 werden de Duitsers langzaam maar zeker weer naar Duits grondgebied teruggedreven, waar ze in mei 1945 de capitulatie moesten tekenen.

West-Europa: In West-Europa begon de oorlog met een Blitzkrieg in het voorjaar van 1940. De strijd was binnen een paar maanden in Duits voordeel beslist. Daarna was er in West-Europa nauwelijks militaire activiteit tot de geallieerde invasie in juni 1944. Hierna volgde een jaar met veel strijd. De gevechten waren telkens in een ander gebied geconcentreerd, waardoor elke regio gedurende een betrekkelijk korte periode in de vuurlinie lag.

- b Militaire verklaring: In West-Europa is alleen in april/juni 1940 en vanaf juni 1944 (op bepaalde plaatsen) strijd geleverd, terwijl in Oost-Europa de strijd jarenlang onafgebroken doorging. Ideologische verklaring: De burgers in West-Europa werden meer ontzien dan de burgers in Oost-Europa, omdat in West-Europa volgens Hitler 'Germaanse broedervolkeren' woonden voor wie in zijn Duizendjarige Rijk nog plaats mocht zijn, terwijl in Oost-Europa Slavische 'Untermenschen' woonden die volgens Hitler eigenlijk maar het best zouden moeten worden uitgeroeid.

9.6 De bezetting van Nederland

Opdracht 1

- a In de negentiende eeuw streeden katholieken en protestanten voor het recht op eigen religieuze scholen en sociaaldemocraten voor algemeen kiesrecht. Om zo sterk mogelijk te staan, verenigden de katholieken, de protestanten en de sociaaldemocraten zich in eigen organisaties. Zo ontstond er een katholieke zuil, een protestantse zuil en een sociaaldemocratische zuil.
- b Men bleef trouw aan de zuil waartoe men behoorde. Men stemde op de politieke partij die bij de eigen zuil hoorde. Slechts een kleine groep mensen 'liep over' naar de politieke partij van de communisten of de nationaalsocialisten.
- c Colijn wordt hier gepresenteerd als de sterke leider die Nederland door de moeilijke crisisjaren heen zal loodsen. Dit is enigszins te vergelijken met de Führer (Hitler) of Il Duce (Mussolini).

Opdracht 2

- a Verandering, want in de Gouden Eeuw veroverden de VOC en de WIC met inzet van het leger kolonies en dwongen met geweld handelsmonopolies af. Dat was geen pacifistische opstelling.
- b Continuïteit, want zowel in de Gouden Eeuw als in de jaren dertig van de twintigste eeuw werd vertrouwd op de Waterlinie. Door een deel van het zuiden en oosten van de Republiek/Nederland onder water te zetten, zou het westen beschermd zijn.

Opdracht 3

- a Nee, want volgens de 'Aanwijzingen' van de Nederlandse overheid was het voor een ambtenaar beter om op zijn post te blijven dan het risico te lopen dat zijn functie zou worden overgenomen door een echte NSB'er of door een Duitser.
- b Volgens de 'Aanwijzingen' was het voor de Nederlandse bevolking belangrijker dat het bestuursapparaat zou blijven functioneren dan dat de bezetter zou worden tegengewerkt. Ambtenaren moesten zich dus loyaal opstellen tegenover de (Duitse) bezetter. Als deze het niet al te bont zou maken, was er geen reden om zich te verzetten, maar moest men zich bij de nieuwe situatie neerleggen.
- c Omdat ambtenaren vooraf niet van deze richtlijnen op de hoogte waren, konden ze zich er niet op voorbereiden. Ook was er geen gelegenheid geweest om vooraf met collega's hierover te discussiëren en een gezamenlijk standpunt te bepalen over hoe te handelen. Nu werd iedereen door de inhoud van de 'Aanwijzingen' overvallen, en moest men zelf beslissen en zichzelf maar zien te redden.

Opdracht 4

- a De grootste groep onderduikers bestond uit mannen die geen gehoor hadden gegeven aan de oproep voor de *Arbeitseinsatz*. Deze mannen hadden voedsel en andere hulp nodig omdat ze werden gezocht en zich niet meer in het openbaar konden vertonen.
- b Zij hadden geen persoonsbewijs. Zij konden bij een controle op straat dus gemakkelijk worden opgepakt.
- c De hoeveelheid verstrekte voedselbonnen was afgestemd op de grootte van het gezin. Als er onderduikers in huis waren, moest men op een andere manier aan voedsel komen.

Opdracht 5

- a De maatregelen werden stap voor stap ingevoerd. De meeste mensen beseften niet wat de gevolgen konden zijn op de langere termijn.
- b Nee, het is geen voorbeeld van antisemitisme. Er wordt gesproken over (joodse) medeburgers.

Opdracht 6

De telex is kenmerkend voor de Duitse bezetting van Nederland, omdat tijdens de bezetting het joodse deel van de bevolking werd vervolgd en de Nederlandse politie werd ingeschakeld bij het opsporen van Nederlandse joden.

De gebeurtenis is niet kenmerkend voor de Duitse bezetting, omdat beide meisjes weten te ontsnappen en de oorlog overleven, in tegenstelling tot het grootste deel van de joodse bevolking van Nederland.

Opdracht 7

- a 1 De Indische Nederlanders waren vóór de bezetting gewend dat tegen hen werd opgekeken en dat zij in Indonesië de dienst uitmaakten. Tijdens de oorlog kwamen zij in een onderdanige positie terecht, omdat de Japanners de Indische Nederlanders beschouwden als mensen die tot een minderwaardig ras behoorden. De Duitse bezetters beschouwden de

Nederlanders als 'Germaanse broeders'. Voor de Nederlanders in Nederland veranderde er dus minder dan voor de Indische Nederlanders.

- 2 De Indische Nederlanders werden in kampen opgesloten. Zij verloren dus in veel opzichten hun vrijheid. Van de Nederlanders in Nederland werd de bewegingsvrijheid ook wel iets beperkt, maar daar was mee te leven.
- b De stelling is juist. Het Indonesisch nationalisme was al voor de Tweede Wereldoorlog ontstaan, doordat Indonesische jongeren gingen studeren en in aanraking kwamen met de ideeën van de Verlichting. Een deel van de Indonesische intellectuelen streefde een volledig onafhankelijk Indonesië na. Door tijdens de oorlog samen te werken met de Japanners, konden de nationalistenvakkerden zich beter organiseren en zich gericht voorbereiden op de toekomst. De Japanners wakkerden de antikoloniale gevoelens bewust aan en steunden de nationalistenvakkerden toen duidelijk werd dat de Japanse nederlaag onafwendbaar was. De nationalistenvakkerden kwamen dus sterker uit de Japanse bezetting en waren in staat om meteen de onafhankelijkheidsstrijd te starten.

Afsluiting

Slotopdracht

- a
  - 1 Pruisen (tot 1871): bron 70
  - 2 Duitse Keizerrijk (1871-1918): bron 67
  - 3 Republiek van Weimar (1919-1933): bron 72
  - 4 Derde Rijk (1933-1945): bron 68 (en bron 71)
  - 5 DDR-periode (1945/49-1989): bron 73
  - 6 (het verenigde) Duitsland (1990-heden): bron 69
- b militair: bron 67 en 70
ideologie: bron 68 en 73
militair + ideologie: bron 72
- c Dit is nog een open zenuw: in Duitsland is men er nog niet uit op welke manier ze deze periode uit de geschiedenis moeten beoordelen.